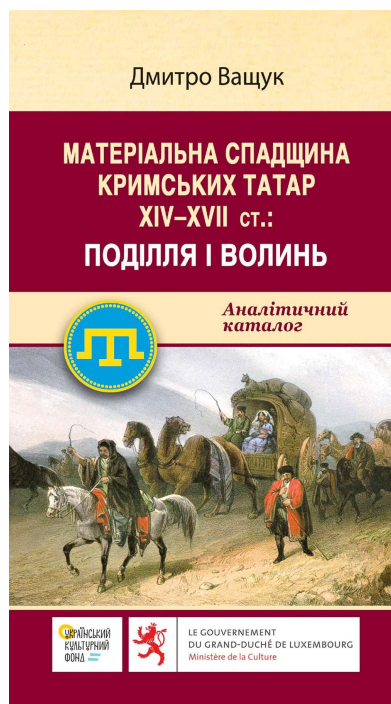


**Рецензія на книгу: Дмитро Ващук. Матеріальна спадщина кримських татар XIV–XVII ст.: Поділля і Волинь: аналіт. каталог. Кам'янець-Подільський: ФОРМ Панькова А. С., 2023. 48 с.**



Аналітичний каталог про матеріальну спадщину кримських татар у XIV–XVII ст. на Поділлі та Волині Дмитра Ващука – результат клопіткої пошукової та дослідницької роботи ученого. Видання підготовлене у межах грантової програми Українського культурного фонду та за сприяння Міністерства культури Великого Герцогства Люксембург. Автор зібрав та проаналізував матеріальні та писемні пам'ятки низки архівних, бібліотечних, наукових та музейних фондів: Литовської Метрики, джерел Музею книги та друкарства м. Острога, Державного історико-культурного заповідника м. Острога, Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, Національного історико-меморіального заповідника "Поле Берестейської битви, Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Національного історико-архітектурного заповідника "Кам'янець", Державного історико-культурного заповідника "Межибіж" та ін.

Передмову до каталогу написав професор Національного університету "Острозька академія" Петро Кулаковський. Він, зокрема, відзначив, що *"Вивчення татарських пам'яток і артефактів як на Волині й Поділлі, так і в більш широкому українському контексті, створить можливості для розуміння України як оригінального і цілісного простору переплетення різних конфесійних, історико-культурних та цивілізаційних традицій. Саме через культивування подібним чином політики пам'яті створюються передумови для гармонійного співіснування титульної нації, корінних народів, у тому числі й кримських татар, та інших етнічних спільнот на території нашої Вітчизни"*.

Робота складається з двох розділів, пов'язаних адміністративно-територіальною обумовленістю. Так, у першій частині Дмитро Ващук представляє опис та дослідження матеріальної спадщини кримських татар на Волині. Тут перші татарські поселення починають з'являтися з кінця XV ст., а вже на початку наступного століття чисельність татарських поселень у волинських містах зросла. Історики це пов'язують із поразкою кримського війська у битві під містечком Вишневецем (квітень 1512 р.), завдану князем Костянтином Острозьким. Відтоді полонені перекопські татари, які присягли князеві, були розселені по його володіннях на Волині, зокрема, Острозі. Татарам надано певні пільги та гарантії: мати свою мечеть, кладовище, користуватися земельними ділянками. Поступово татари розселялись по інших містах волинських володінь князя К. Острозького. Татари згідно литовського права і законів несли ряд повинностей та служб, такі як "оборонна" та "сторожева". На жаль, мечеті та татарська забудова до наших днів не збереглися, а відомості про них автор почерпав з писемних джерел та предметів матеріальної культури, віднайдених археологами.

Автор окремо висвітлює матеріальну спадщину татар у таких волинських містах, як Острог, Дубно, Берестечко. Зокрема, в Острозі дотепер збереглася Татарська башта, а наприкінці Татарської вулиці частково зберігся татарський цвинтар. У фондах Музею книги та друкарства м. Острога зберігається переклад Корану латиною Теодора Бібліандра (Базель, 1550 р.) із передмовою Філіпа Меланхтона. Також цінною пам'яткою є каламар із пеналом Мухаммеда, особистого секретаря кримського хана Джанібєга Герая з першої половини XVII ст. У фондах Державного історико-культурного заповідника міста Острога можна побачити чимало монет кримських ханів: Джанібєка, Менглі I Герая, Гаджі Герая, віднайденими тут археологами.

У Дубно постійних татарських поселень вченими не виявлено. Тут археологами віднайдені залишки татарської зброї, адже Дубно нераз ставало ареною битв та походів татарських і турецьких військ вглиб Волині. Зокрема, в експозиції Державного історико-культурного заповідника міста Дубна представлено оригінальний татарський лук XVII ст., а також наконечники стріл XVI–XVII ст. і реконструйований металевий щит XVI ст. з тамгою у центрі.

У Берестечку татарські сліди відображені у віднайдених археологами залишками зброї, яка залишилася тут внаслідок однієї з ключових битв України у середині XVII ст., коли 18–30 червня 1651 р. зійшлися дві армії: українсько-татарська та польська. У Берестецькій битві з обох сторін зійшлося понад 300 тис. вояк. Татарські підрозділи союзного війська очолював хан Іслям III Герай. На полі Берестейської битви, яке, хоча дотепер повністю не досліджене археологами, на сьогодні знайдено не велику кількість залишків татарської зброї, представленої в експозиції Національного історико-меморіального заповідника "Поле Берестейської битви".

Другий розділ проливає історії на Подільську землю (Велике Поділля), яка у XIV ст. стала ареалом боротьби між Великим князівством Литовським та Золотою Ордою. У результаті воєнного протистояння влада у краї перейшла до представників правлячої у Литовській державі династії Гедиміновичів – князів Коріатовичів. На Поділлі не раз проходили воєнні кампанії та сутички з ординцями, що не могло позначитися на наявності матеріальних пам'яток, пов'язаних із кримськими татарами.

Чимало татарських слідів залишилося під товщею культурного шару у місті-фортеці Кам'янці-Подільському. Зокрема, про татарську присутність, як пише Автор, свідчать наявні в місцевих музеях археологічні артефакти. Так, унікальною знахідкою останніх років стала данга хана Джанібека (київське наслідування), що зберігається у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. На думку І. Старнього та І. Хромової, це "*найзахідніша офіційна археологічна знахідка монети даного типу на території України*". Багато знахідок татарського походження датується останньою третиною XVII ст., відколи місто стало центром Кам'янецького еялету у складі Османської імперії. Це велика кількість монет, керамічного посуду, люльок та інших побутових предметів. Ймовірно, з того часу у місті й з'явилася вулиця Татарська.

Чимало археологічних свідчень, пов'язаних з татарами, містить історія подільського міста Меджибожа. Тут віднайдено монети кримських ханів, а також наконечники стріл, підкови, кінські упряжі. Ці артефакти татарського походження можна побачити в експозиції Державного історико-культурного заповідника "Межибіж".

Отже, представлений Дмитром Ващуком аналітичний каталог дає на сьогодні уявлення про матеріальну спадщину кримських татар (одного із корінних народів України), з яким тісно контактувала материкова Україна у XIV–XVII ст. Побажаємо Автору продовжити важливу роботу у цій сфері.

**Андрій БЛАНУЦА**

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,  
Інститут історії України Національної академії наук України  
(Україна, Київ)*

*andriiBlanutsa@gmail.com*

*<https://orcid.org/0000-0002-0849-8056>*